

yılmasını temin etti. Bahâeddin'in yetiştirdiği müridler arasında en tanınmış olanı şair ve ârif Fahrreddin-i Irâkî'dir. Vecd ehli olan Irâkî, sevdiği genç ve gezgin bir kalenderin peşine düşerek memleketi olan Hemedan'dan kalkıp Mülta'n'a gelmiş, orada Bahâeddin'in hankahına inmiş, ancak şiir ve raksle meşgul olmaya devam etmiştir. Bahâeddin bu nevi meşgulliyetlere fazla tahammülü olmasına rağmen Irâkî'ye büyük müsamaha göstermiş ve onu kızıyla evlendirmiştir. Irâkî, Bahâeddin'in ölümünden sonra onun diğer müridlerinin düşmanlığından dolayı Mülta'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Kırmızı elbise giydiği için Lâl Şehbaz Kalender olarak tanınan Mîr Seyyid Osman da Bahâeddin'in kalender meşrepli diğer bir mürididir.

Müridlerine kendi mürşidinin 'Avârîfü'l-ma'ârif'ini okutmakla yetinen Bahâeddin Zekeriyâ'nın günümüze ulaşmayan bir hadis mecmuası ile Abdülhak ed-Dihlevî'nin *Ah̄bârü'l-aḥyâr*'ında zikredilen *Veşâyâ*'sından başka telif ettiği bir eser yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahvâl ü Aşar-ı Şeyh Bahâüddin Zekeriyâyü Mültânî (nşr. Şemim Mahmûd Zeydî), Tahran 1353 hş.; Fahrreddin-i Irâkî, *Külliyyât* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahran, ts., s. 68-69, 75-77, 89, 114-118; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Kerem el-Bustânî), Beyrut 1964, s. 191, 513; Hâmid b. Fazlullah Dervîş Cemâlî, *Siyerü'l-ârifîn*, Delhi 1311, s. 103-129; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 583; Abdülhak ed-Dihlevî, *Ah̄bârü'l-aḥyâr*, Delhi 1332, s. 26-28; Dârâ Şükûh, *Sefînetü'l-evliyâ*, Kanpûr 1884, s. 114-115; a.mlf., *Sektinetü'l-evliyâ* (nşr. Târâ Çend), Tahran 1344 hş., s. 62; Emîr Hasan Siczî, *Fevâ'idü'l-fu'âd*, Bülendşehir 1272, s. 236, 247-250; Zebîdî, *İkcd*, s. 43; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 151*; K. Ahmed Nizâmî, *Selâttin-i Dihlî ki Mezheb-i Rûçânât*, Delhi 1958, s. 114-116; a.mlf., *Some Aspects of Religion and Politics in India during the 13th Century*, Aligarh 1961; a.mlf., "Bahâ' al-Dîn Zakariyyâ", *EI²* (İng.), I, 912; a.mlf., "Bahâ'ü'd-dîn Zekeriyâ", *UDMİ*, V, 94-96; A. Schimmel, *Islamic Literatures of India*, Wiesbaden 1973, s. 3-4; a.mlf., *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill 1975, s. 352-354; Muhammed İkrâm, *Âb-ı Keuşer*, Lahor 1975, s. 255-261; Athar Abbas Rizvî, *A History of Sufism in India*, Delhi 1978, I, 128-129, 135, 155, 162, 190-206, 216, 222, 306; Aziz Ahmad, "The Sufi and the Sultan in pre-Mughal Muslim India", *Isl*, sy. 38 (1962), s. 144-145; Ahmed Ateş, "Bahâüddin", *İA*, II, 224-225.

HAMİD ALGAR

BAHÂEDDİN ZÜHEYR

(bk. BAHÂ ZÜHEYR).

BAHÂÎ MEHMED EFENDİ

(ö. 1064/1654)

Osmanlı şeyhülislâmı ve şairi.

İstanbul'da doğdu, doğum tarihi için kaynaklarda 1595 ve 1601 yılları verilmekte ise de birincisi daha doğru görünmektedir. Baba ve anne tarafından tanınmış bir ilmiye ailesinden gelmektedir. Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin torunu, Kazasker Abdülaziz Efendi'nin oğludur. Anne tarafından ise Ebûsuûdzâde Mustafa Efendi'nin torunudur. Tahsilini babasından ve aile çevresindeki tanınmış hocalardan yaptı. 1617'de babasıyla birlikte Hicaz'a gitti, dönüşte ilmiye mensubu ailelere tanınan imtiyazlardan faydalanarak genç yaşta çeşitli medreselere müderris tayin edildi. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek 1631'de Selânik, 1633'te Halep kadısı oldu. Bu sırada Halep Valisi Ahmed Paşa ile araları açıldı. Ahmed Paşa Bahâî Efendi'yi keyif verici maddelere düşkün olmak, bu sebeple de adli ve kazâî görevlerini aksatmakla suçlayarak padişaha şikâyet etti. Bunun üzerine, bu konuda sıkı bir yasak uygulayan IV. Murad'ın emriyle azledilerek Kıbrıs'a sürüldü. 1636'da İstanbul'a dönüşüne izin verildi. Kıbrıs'ta geçirdiği sıkıntılı günlerin hissiyatı orada iken yazdığı şiirlerine de yansımıştır.

Bahâî Efendi 1638'de Şam, 1644'te Edirne, bir yıl sonra da İstanbul kadılı-

ğında bulundu. 1646'da Anadolu, ardından da Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Belli sürelerle kaldığı bu görevlerden mâzul olduğu yıllarda çeşitli yerler kendisine *arpalık** olarak verildi. 1647'de ikinci defa Rumeli kazaskeri, nihayet Hoca Abdürrahim Efendi'nin azli üzerine 8 Receb 1059'da (18 Temmuz 1649) şeyhülislâm oldu. "Gelmedi dehre Bahâî gibi âlim müftî" mısraıyla şeyhülislâmlığa tayinine tarih düşürülmüştür.

Bu sırada IV. Mehmed henüz çocuk yaşta olduğundan devlet idaresi Vâlide Kösem Sultan ve ocak ağalarının elinde idi. Sert bir mizaca sahip olan Bahâî Efendi'nin ağalara önem vermeyip isteklerine karşı koyması onlarla arasının bozulmasına sebep oldu. Vâlide Sultan'a gönderdiği iki arzuda ağaların ardı arkası kesilmeyen isteklerini kabul edemeyeceğini, bunun için kendisinin görevden affını rica etmiş, ancak Vâlide Sultan bir süre daha sabretmesini istemiştir (Naîmâ, V, 68). Fakat bu sırada meydana gelen İzmir konsolosunun yargılanması meselesi azline sebep oldu.

Bahâî Efendi'nin şahsiyetini tanıma ve devletin içinde bulunduğu karışıklığı anlama bakımından önemli olan bu hadise şöyle gelişmiştir: Bir İngiliz tüccar İzmir kadısı Hâşimîzâde'ye başvurarak İzmir'deki İngiliz konsolosunu bir alacak yüzünden mahkemeye vermek isteyince, kadı da konsoloyu yargılamak isteyince konsolos *ahidnâme** gereğince mahkemenin ancak değeri iki yükten aşağı davalara bakmaya yetkili olduğunu, dolayısıyla bu davaya bakamayacağını kadıya sert bir dille ifade ederek çıkıp gitmiştir. Bu durumu devlete hakaret sayan Hâşimîzâde konsolosun davranışını, devlet aleyhine bazı faaliyetlerini ve bu arada devletin savaş halinde olduğu Venedik gemilerine gizlice zahire sağladığını bir i'lâmîla şeyhülislâma bildirir. Bahâî Efendi, Sadrazam Melek Ahmed Paşa'ya kadının i'lâmîni göndererek İngiliz elçisi Sir Thomas Bendis'in uyarılmasını ve konsolosun azledilmesini ister. Sadrazam, muhtemelen çeşitli konularda anlaşamadığı ve sertliğinden şikâyetçi olduğu Bahâî Efendi'yi yıpratmak için işlerinin çokluğunu ileri sürerek bu davaya kendisinin bakmasını bildirir. Bunun üzerine Bahâî Efendi elçiyi çağırıp ona İzmir konsolosunun hatalarını bildirir ve görevden alınmasını ister. Elçi sert bir tavırla İngiliz kralının tayin ettiği bir kimseyi görevden alamayacağını söyleyince Bahâî Efendi İngiltere'nin antlaş-

Bahâî Mehmed Efendi divanının ilk sayfası (Mecmûa-i Devâûin, İÜ Ktp., TY, nr. 2838, vr. 18b)

malara aykırı davranışlarından bahse-der. Bu sırada elçinin pervasız tutumunu devlete hakaret sayan Bahâî Efendi onu konağına hapsedirir. Elçi adamlarıyla saraydaki ağalara haber gönderip yardım ister. Ocak ağaları İngiltere ile barışın bozulabileceğini, bunun için elçiyi serbest bırakmasını söylerlerse de Bahâî Efendi ağaların da din ve devlet itibarını ayaklar altına aldıklarını ifade ederek aldırış etmez. Bunun üzerine ağalar şeyhülislâmın azlini isterler. Saray önce karşı çıkarsa da ağaların direnmesi üzerine şeyhülislâm azledilerek yerine öteden beri Bahâî Efendi'ye karşı çıkan ve ocak ağaları ile arası iyi olan Rumeli Kazaskeri Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi şeyhülislâmlığa getirilir (11 Cemâziyelevvel 1061/2 Mayıs 1651). Bahâî Efendi ise önce Anadoluhisarı'ndaki yalısına çekilmiş, bir süre sonra da arpallığı olan Midilli'ye gönderilmiştir. Ancak oraya giderken yolda uğradığı Gelibolu'da kalmış, saray da buna göz yummuştur. Yakın dostu olan Siyavuş Paşa sadrazam olunca Bahâî Efendi'nin İstanbul'da dönmesini sağladı; arkasından da amcazadesi Ebûsâid Efendi'nin azli üzerine ikinci defa şeyhülislâmlığa gelmesine yardımcı oldu (11 Ramazan 1062/16 Ağustos 1652).

Bahâî Efendi'nin ikinci meşihati tayin ve azillerle ve devrinin siyasî olayları ile mücadele içinde geçti. 12 Safer 1064'te (2 Ocak 1654) boğmacadan (hunak) öldü. Mezarı Fatih Camii'nin Darüşşafaka caddesine açılan kapısı civarında cadde üstünde, ewelce yolun solunda Bahâî Sofası adıyla anılan yerde iken genişletilen yol sebebiyle oradan kaldırılarak karşı taraftaki günümüzde yoldan yüksekçe kalan hazîreye nakledilmiştir.

Kaynakların ittifakla bildirdiğine göre keskin bir zekâya ve kuvvetli bir hâfizaya sahip bulunan Bahâî Efendi, iyi bir tahsil görmemesine ve ilmi konularda derinleşmemiş olmasına rağmen anlayış ve kavrayış gücü sayesinde hemen her meselenin üstesinden kolaylıkla gelebilmiştir. Ayrıca rahatına düşkün olduğundan ilmi konularla uğraşmak gibi yorucu ve sıkıntılı çalışmalar yerine vakitini sohbet ve edebiyat meclislerinde geçirmeyi tercih etmiştir. Kâtib Çelebi, "Merhum tab'-ı selim, zihn-i müstakîm sahibi bir kimse idi. Eğer kanun üzere suğl edip keyfe müptelâ olmasa Rûm'da bir gelenlerden olurdu" diyerek onu tenkit ederken bir taraftan da sahip olduğu meziyetleri belirtmektedir.

Tuhfe-i Hattâtîn'de Derviş Abdî-i Mevlevî'den ta'lik meşkettiği, latifele-riyle meşhur olduğu kaydedilen Bahâî Efendi'nin kültür ve edebiyat tarihi bakımından en önemli yanı şairliğidir. Şiirde Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi'nin etkisi altında kalmış olan şaire Bahâî mahlasının Yahyâ Efendi tarafından, soyunun Bahâeddin Nakşibend'e uzanması sebebiyle verildiği söylenmekte, ayrıca Nakşî olduğu ve "tekmil-i rusûm-i tarîkat ettiği" belirtilmektedir. Nitekim Bahâî'nin Yahyâ Efendi ile yakın münasebeti, ona karşı duyduğu saygı ve sevginin derecesi divanında yer alan "olmaz" redifli gazel-i müzeyyelinden de anlaşılmaktadır. Bahâî üzerinde ayrıca Bâkî'nin etkisi de kuvvetle hissedilmektedir.

Dili mâna ve ses bakımından doyuru-cu ve zarif olan şairin şiirleri ancak küçük bir divan dolduracak kadardır. Buna sebep olarak da az ve öz yazma isteği, üslûp bakımından titiz oluşu ve yaratılış itibarıyla verimsizliği gösterilebilir. Ancak devrinde ve sonraları şiirlerinin çok beğenilmiş olduğu, divanının sadece İstanbul kütüphanelerinde 20'den fazla yazma nüshasının bulunmasından anlaşılmaktadır (nüshaları için bk. *TYDK*, II, 351-357).

Tamamı 900 beyit kadar olan divan-çesinde altı kaside, "Sâkinâme" ve "Niyâznâme" adlarında iki küçük mesnevi, dört kıta, iki tarih kıtası, kırk gazel ve on sekiz rubâî vardır. Bunlardan "Niyâznâme", Kıbrıs'ta sürgün olarak bulunduğu sırada affedilmesi için IV. Murad'a yazmış olduğu mesnevidir. Tamamı din dışı olan şiirleri arasında devrin anlayışına göre bir divanda mutlaka bulunması gereken tevhid, münâcât ve na't gibi dinî manzumeler yoktur. Yaşadığı zaman zarfında altı padişahın tahta çıkışını görmesine rağmen IV. Murad ile Silâhtar ve Kaptanıderyâ Mustafa Paşa dışında hiçbir padişaha ve devlet adamına kaside yazmamıştır. Şiirdeki kudretini daha çok gazellerinde ortaya koyan Bahâî Efendi, bunların büyük bir kısmında aşkı, sevgiyi ve sevgiliyi dile getirmiştir. Pek azında ise tasavvufî görüş ve düşünüş ile sūfice bir eda vardır. Bazı gazellerinde başından geçen olaylarla yaşadığı devrin izlerini görmek mümkündür. Rubâîlerinde ise rindce bir tavır sergiler.

Bahâî Efendi divanı önce Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından yayımlanmış (İstanbul 1933), daha sonra da Harun Tolasa bu neşirle İstanbul kütüphanelerin-

deki yedi yazmaya dayanarak divanını, şiirlerinin büyük bir kısmını içine alan bir seçme halinde, hayatı ve sanatı hakkında dikkate değer bir girişle birlikte açıklamalı olarak tekrar neşretmiştir (İstanbul 1979).

Şeyhülislâmlık dönemlerinin mücadele içinde geçmesinde devrin çok karışık olması yanında kendisinin sert mizaçlı ve asabî oluşunun da rolü vardır. İmam Birgivi'den (ö. 1573) sonra devam eden tarikat ve şeriat taraftarları arasındaki çatışmalar Bahâî Efendi zamanında en hararetli dönemini yaşamış, kendisi tarikat erbabı tarafına meyilli ve bazı kayıtlara göre Mevlevî muhibbi olduğu halde Kadızâdeliler'den çekindiği, belki de bir olay çıkmasını istemediği için tarikat taraftarlarının bazı davranışları aleyhine fetva vermiş, fakat el altından onları korumuştur. Kâtib Çelebi, kendi döneminde gündemde olan coğrafi konular ve keşifler hakkında Bahâî Efendi'den istediği desteği göremediği için onun tenkit etmiştir. Ayrıca tütün içmenin mubah olduğuna dair verdiği fetva lehinde ve aleyhinde bazı kanaatlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eşer*, IV, 2-9; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 21-22; Naîmâ, *Târih*, IV, 431-432; V, 54-59, 62-69; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, s. 214-217, tür.yer.; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 709-710; *Devhâtü'l-meşâiyih*, s. 55-57; *Sicill-i Osmânî*, II, 28; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 458-460; S. Nüzhet Ergun, *Şeyhülislâm Bahâî*, İstanbul 1933; a.mlf., *Türk Şairleri*, II, 664-669; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 237, 360-362; III/2, s. 231-232, 403, 468-470; a.mlf., *İlmiyye Teşkilâtı*, s. 190, 210, 250; *TYDK*, II, 349-357; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 449-451; Harun Tolasa, *Günümüz Türkçesindeki Karşılıklarıyla Şeyhülislâm Bahâî Efendi Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul 1979; TA, V, 58; "Bahâî Mehmed", *TDEA*, I, 288-290; B. Lewis, "Bahâî Mehmed Efendi", *EI²* (İng.), I, 915.

MEHMET İPŞİRLİ — MUSTAFA UZUN

BAHÂİLİK

(البهائية)

İran'da

Mirza Hüseyin Ali Nûri

(ö. 1309/1892)

tarafından kurulan

ve görüşleri itibarıyla

İslâm kültürüne dayanmakla beraber

İslâm dairesinden çıkmış bulunan

bir mezhep.

Bahâiliğin tarihi, İsnâaşeriyye fırkası içinde doğan ve Şeyhiyye diye adlandırılan tasavvufî hareketin mahsulü sayılan Bâbilik ile başlar. Bâbilğin kurucusu Mir-